

BOLDOG DALMA

„Az atomenergia az ember boldogságát szolgálja”¹

Atomenergia-narratívák Magyarországon az 1950-es években

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2025.1.3>

Bevezetés: Az atomenergia jelentősége

Az atomenergia a 20. század egyik legfontosabb fizikai felfedezésének számít. A második világháború utáni fegyverkezési verseny központi kérdése volt a kölcsönös elrettentést biztosító atomarzenál fejlesztése, egyúttal az atomenergia vált a fegyverzetkorlátozási tárgyalások fő dilemmájává is. Az 1950-es években pedig egyre hangsúlyosabbá vált a polgári célú használatára való átállás. Mivel a Hiroshima és Nagaszaki elleni amerikai atombomba-támadás az egész világot megrendítette, a világháború lezárását követően mind Nyugaton, mind Keleten kormányzati erőfeszítéseket kellett tenni azért, hogy az atomenergia kedvező színben jelenjen meg a közbeszédben.

Sztálin 1953-as halálát követően határozott irányváltás történt a Szovjetunióban, amely kiterjedt a tudomány modernizációjára is.² Bekerült a központi ideológiába a tudományos-technikai forradalom (TTF) fogalma, amely a tudomány globálisan

¹ BOZSÓKI Ferenc: Nekünk a béke tartalmas életet, munkát, felemelkedést jelent. *Szabad Nép*, 1951. április 8. 1.

² Róbert TAKÁCS: The Vanishing Soviet Utopia in Hungary in the Light of de-Stalinization: Soviet Union as the Land of Modernization in the Hungarian Press 1950–1958. *Central European Papers*, 2014/1. 132–149. DOI: <https://doi.org/10.25142/cep.2014.009>.

megvalósuló, gyors ütemű fejlődésével számolt.³ Mivel ezzel a Szovjetunió lépést akart tartani, idővel bizonyos területeken a politikaiak mellett megjelenhettek a tudományos-szakmai és szakpolitikai érvek is. Habár az atomenergiában rejlő mindennapi, nem katonai célú lehetőségek dominánsan az 1950-es években kerültek napirendre, az ehhez kötődő narratívák elterjedése nem kimondottan a desztalinizációhoz kapcsolódik, mert a szovjet (atom)fizikai kutatások nagy múltra tekintettek vissza. A szovjet tudósok már az 1920-as és az 1930-as években aktívan részt vettek a nemzetközi együttműködésekben, és több tudományos felfedezést tettek. Habár Sztálinnak az 1940-es években kémei révén voltak információi a német, a brit és az amerikai atomfegyverkezés állásáról, csak az amerikai atombombák ledobása után döntötte el, hogy a Szovjetunió is beszáll a versenybe.⁴ Ekkor jól képzett fizikusok voltak kulcspozícióban a nukleáris kutatások terén, ami lehetővé tette, hogy gyors és látványos eredményeket érjenek el – bár az atombomba mielőbbi megépítésével kapcsolatban szkeptikusak voltak.

A magyar fizikusok is követték az atomkutatási trendeket, és már az 1940-es években kialakultak itthon a tudományterület oktatásához szükséges infrastrukturális feltételek. Az 1950-es években mindennek nagy lökést adott a szovjet atomkutatási program, amely tőkét, tudást és nyersanyagot biztosított – mások mellett – a magyar kutatóknak is.

A háború után két fontos problémával kellett szembenézni. A Szovjetunióban és Magyarországon az újjáépítések, valamint az eröltetett iparosítási és fegyverkezési politika következtében nagymértékben megnőtt az energiaigény, és ennek kielégítésére kézenfekvő megoldásként kínálkozott – egyebek mellett – az atomenergia. Viszont az atom még a tömegpusztító fegyver metaforájaként élt a köztudatban.

A következőkben azt mutatom be, hogy a nagyhatalmak között 1954-ben megkezdődött politikai enyhülés következtében

³ KALMÁR Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

⁴ David HOLLOWAY: *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939–1956*. Yale University Press, New Haven–London, 1994. 122.

hogyan vált az atomenergia retorikai szinten fontos referenciaponttá. Különösen arra fókuszálok, hogy miként alakultak az atomenergiával kapcsolatos narratívák Magyarországon, és milyen értelmezési keretek segítségével érte el az 1950-es évtizedben a *Szabad Nép* és utódlapja, a *Népszabadság* a félelmetes fogalom mindennapivá szelídítését.

A vizsgált korszakban a tekintélyelvű, szovjet-kommunista típusú sajtómodell volt érvényben Magyarországon, vagyis a média és a politikai rendszer egymással szorosan összefonódva működött.⁵ A párt az irányítása alá vonta az összes médiumot, és ezeket deklaráltan agitációra és propagandatevékenységre használta. A szovjet-kommunista sajtó egyik fontos jellemzője volt a tömegesség (массовость – masszovoszty), ennek értelmében a média feladata az volt, hogy összekapcsolja a pártot a tömegekkel, és megjelenítse a közönség álláspontját.⁶ Ez utóbbi – ahogyan azt az atomnarratívák esetében is látni fogjuk – jellemzően nem a valódi állampolgári visszajelzések bemutatásáról szólt, hanem a pártot és annak politikáját dicsőítő olvasói levelek, nyilvános beszédek és különféle propagandaanyagok közzétételében öltött testet.

Írásomban azt vizsgálom, milyen narratívákba ágyazva jelent meg a magyar sajtóban az atomkorszak az 1950-es években. Ennek megértéséhez kvalitatív és kvantitatív elemzést végzek. Előbb áttekintem a szovjet és a magyar atomfizikai eredményeket, valamint a kapcsolódó geopolitikai eseményeket. Ezt követően tartalomelemzés segítségével az állampárt első számú lapja, a *Szabad Nép* – illetve a *Népszabadság*⁷ – 1950. január 1-je és 1959. december 31-e között megjelent lapszámait vizsgálom. Az „atom-

⁵ Frederick S. SIEBERT–Theodore PETERSON–Wilbur SCHRAMM: *Four Theories of the Press*. Chicago University Press, Urbana–Chicago, 1956/1984.

⁶ Brian McNAIR: *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*. Routledge, London, 1991.

⁷ 1942 és 1945 márciusa és 1956 októbere között a kommunista párt lapja *Szabad Nép* címmel jelent meg, az 1942-ben kiadott, akkor illegális lappal megegyező néven. A forradalom második hetében – november 2-ától – *Népszabadság* néven adták ki, s a későbbiekben is ezzel a címmel jelent meg a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) központi lapja, miközben 1956. november 6. és 11. között Szolnokon Andics Erzsébet és Berei Andor szerkesztésében *Szabad Nép* címmel is megjelent egy pártlap.

energia” kulcsszóra keresve négyszáztíz elemből állt össze a minta,⁸ amelyet az alábbi három kérdésre fókuszálva kategorizálok: hogyan ábrázolta a magyar sajtó az atomkorszakot az 1950-es években, mely témák voltak napirenden, és milyen víziók éltek az atomenergiával kapcsolatban. Elbeszélésmódokat határolok le, olyan értelmezési kereteket, amelyek visszatérően megjelentek a napilap hasábjain. A kutatás során nyolc nagy narratívát azonosítok, és rámutatok arra, hogy legalább három értelmezési keret hiányzik a korabeli atomenergiával kapcsolatos közbeszédből. Láthatóvá teszem azt is, hogy miként vette át a magyar sajtó az atomenergiával kapcsolatos szovjet propagandát, hogyan gyűrűzött be az atomenergia a mindennapi élet színtereibe, és milyen propagandaanyagok jelentek meg Magyarországon.

Mérföldkövek a szovjet atomkutatásban

Bár az atomenergia a hidegháború alatt vált központi tudományos és politikai kérdéssé, az azt megalapozó tudományterület nagy múlttal rendelkezik a Szovjetunióban. Az I. Péter cár által 1724-ben alapított Orosz Tudományos Akadémián 1836-ban jött létre a Fizikai és Matematikai Osztály.⁹ 1917 után váltak rendszeressé a kutatások, és a fiatal szovjet államban több tucat fizikai intézetet alapítottak: 1918-ban jött létre az Állami Radiológiai Intézet, 1922-ben a Rádium Intézet, majd a Fizikai-Műszaki Intézet, 1928-ban pedig az Ukrán Fizikai-Műszaki Intézet. Kezdetben a radioaktivitás fizikai és kémiai hatását vizsgálták az egyetemi laboratóriumokban és a Szovjet Tudományos Akadémia leningrádi, moszkvai, harkovi, tomszki és odesszai

⁸ Elemnek tekintetem minden közleményt, amelyben szerepelt az atomenergia kifejezés.

⁹ HAMZA Gábor: Külföldi nemzeti akadémiák: az Orosz Tudományos Akadémia. *MTA.hu*, 2020. június 30., https://mta.hu/mta_hirei/kulfoldi-nemzeti-akademiai-hamza-gabor-sorozata-110707 (Letöltve: 2025. 01. 04.); 290 éve I. (Nagy) Péter cár megalapította Szentpétervárott az Orosz Tudományos Akadémiát. *Cultura.hu*, 2014. február 23. Forrás: <https://cultura.hu/kultura/egy-akademia-tortenete/> (Letöltve: 2025. 01. 04.).

intézeteiben.¹⁰ 1932-ben atommagkutató laboratórium létesült a Fizikai-Műszaki Intézetben, egy évvel később Igor Vasziljevics Kurcsatov vezetésével megalakult a Nukleáris Fizika Tanszék a Fizikai-Műszaki Intézetben Szentpétervárott. Már az 1920-as években megjelentek a nemzetközi kutatási együttműködések, a szovjet tudósok angol, dán, francia és német kollaborációkban dolgoztak, és komoly atomfizikai eredményeket értek el. Ilyen volt például a Cserenkov-sugárzás leírása, az uránatom maghasadásának vizsgálata, a láncreakció feltételeinek megfogalmazása és a spontán uránmaghasadás megvalósítása.¹¹ 1933-ban megtartották az első nemzetközi Szovjet Nukleáris Konferenciát, ettől kezdve a szovjet szakemberek évtizedeken át a világ élvonalába tartoztak.

A tudományos kutatások rövid időn belül politikai hátszelet kaptak, és a kutatók már nemcsak a radioaktivitás jelenségeit tanulmányozták, hanem hangsúlyossá vált a radioaktív elemek kitermelése is. 1921-ben Lenin kezdeményezte a Szovjetunió természeti erőforrásainak feltárását, amelynek fontos része volt az uránlelőhelyek detektálása is. Volodimir Ivanovics Vernadzkij, az Ukrán Tudományos Akadémia megalapítója már 1922-ben azt hangsúlyozta, hogy az atom korábban elképzelhetetlen mennyiségű energiát tud biztosítani.¹² 1940-ben Urán Bizottság néven állami alapot hoztak létre a Közép-Ázsiában található uránlelőhelyek feltérképezésére, amit már a fokozódó háborús fegyverkezés is motivált. Ekkor jelent meg a szovjet sajtóban az urán mint a jövő erőforrása, amelynek segítségével az emberiség „új korszakba lép”.¹³ A szovjet tudósok számára ebben az időben már nyilvánvaló volt az atommaghasadás fegyverkezési jelentősége is.

Miután a hitleri Németország megtámadta a Szovjetuniót, az atomkutató-intézeteket is evakuálták, a tudományos munka lassabb ütemben haladt, ám a kutatások egyre inkább az atom-

¹⁰ Arkadii KRUGLOV: *The History of The Soviet Atomic Industry*. Taylor and Francis, London–New York, 2002. DOI: <https://doi.org/10.1201/9781482264869>

¹¹ KIRÁLY Márton: Atomtörténet 1945–55, II. rész. A szovjet atombombához vezető út. *Nukleon*, 2014/156. 1–12.

¹² Arkadii KRUGLOV: I. m. 11.

¹³ Az *Izvesztija* című szovjet lap 1940. december 31-ei számát idézi KIRÁLY Márton: I. m. 156.

fegyver-építés felé fordultak.¹⁴ 1943-ban tudományos és műszaki kutatási program indult az atomenergia alkalmazására, ekkor nyílt meg az első uránércbánya is a mai Tádzsikisztán területén, amely – többnyire kényszermunkatáborok formájában – biztosította az atomipar fő nyersanyagát, az uránérc kitermelését.¹⁵ 1944-ben az összes szovjet uránbánya a titkosszolgálat felügyelete alá került.

A szovjet hírszerzés egyre több információval rendelkezett a brit és a német nukleáris fegyverkezés előrehaladtáról, ám a szovjet tudósok szkeptikusak voltak a tekintetben, hogy az egyre nehezebb helyzetben lévő Szovjetunió a háború végéig képes lesz megépíteni az atombombát.¹⁶ Bár Truman 1945-ben jelezte Sztálinnak, hogy egy új típusú pusztító fegyver van az Egyesült Államok birtokában, csak Hiroshima bombázása után vált nyilvánvalóvá, hogy a nagyhatalmi státuszhoz az atomfegyverek birtoklása is nélkülözhetetlenné vált. 1946-ban a moszkvai laboratóriumban elkészült Európa első önfenntartó nukleáris reakciót biztosító grafitmoderált atomreaktora, két évvel később megkezdte működését az első urándúsító reaktor, majd 1949-ben a szovjetek sikeres atombombatesztet hajtottak végre, így az Egyesült Államok elveszítette monopolhelyzetét az atomfegyverkezés terén.

Az atomenergia polgári célú felhasználása

A második világháborút követően az atomenergia kérdése továbbra is napirenden maradt, ám már a békés célú, tudományos felhasználási lehetőségek kerültek előtérbe a keleti és a nyugati blokk államaiban. Ennek egyik fontos állomása volt Keleten az, amikor 1948 októberében a Szovjetunió Kommunista Pártja el-

¹⁴ Soviet Atomic Program – 1946, Atomic Heritage Foundation, June 5 2014. Forrás: <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/soviet-atomic-program-1946/> (Letöltve: 2025. 01. 02.).

¹⁵ Zhores A. MEDVEDEV: *Stalin and the Atomic Gulag*. E-book, Spokesman Books, 2015.

¹⁶ David HOLLOWAY: I. m. 117.

fogadta a természet átalakításának Sztálin-tervét. A megalomán vállalkozás a természet tudatos – és drasztikus – átférfalását célozta meg, és Sztálin haláláig nagy ívű propaganda társult hozzá.¹⁷ Ennek első lépéseként 1949 novemberében meghirdették a Davidov-tervet,¹⁸ amely a természet átalakítását az atomenergia segítségével látta megvalósíthatónak. Az egyik legnagyobb projekt a nyugat-szibériai alföld és a közép-ázsiai sztyeppék elsivatagosodásának megállítása és a termékeny termőföldek létrehozása volt – ám ez sosem valósult meg. A grandiózus elképzelés úgy szólt, hogy atomrobbantások segítségével megfordítják az Ob és a Jenyiszej folyók folyásirányát, és a vizet az Aral-tavon át a Kaszpi-tóba vezetik. A terv arányait mutatja, hogy csak a csatorna kiépítése tizennyolcmilliárd köbméter földmunkát vett volna igénybe; ez a mennyiség a korabeli számítások szerint az addig Magyarországon végzett összes földmunka tízszerese.¹⁹

A magyar lapok is lelkesen számoltak be arról, hogy „a Szovjetunió megkezdte az atomenergiának békés célokra való felhasználását és ennek segítségével az Ural és a Kazakhegység között új folyómedret vágnak s ebben fognak folyni eddigi irányukkal ellentétesen a szibériai folyók”.²⁰ Ezzel az atomenergia bekerült a közbeszédbe, és az addigi hidegháborús fegyverkezés narratívájával szemben olyan eszközként határozták meg, amely jobbá teszi az emberiség mindennapjait. Mindez – evidenciaként – az alapfokú közoktatási tananyagban is megjelent: „Feladatunk elvenni azt, amit akarunk! [...] Az ember állandóan harcban áll a természettel, a szocialista ember legyőzi a természetet” – írta

¹⁷ Paul JOSEPHSON: Introduction: The Stalin Plan for the Transformation of Nature, and the East European Experience. In: Doubravka OLŠÁKOVÁ (ed.): *In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe*. Berghahn Books, New York–Oxford, 2019. 1–42. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvr6962g.6>

¹⁸ A grandiózus – és örült – projektet a kidolgozójáról, Mitrofan Mihajlovics Davidov szovjet vízügyi mérnökről nevezték el.

¹⁹ CSEHILY Géza: Az Ob–Aral–Káspi vízi összeköttetés. Davidov mérnök terve. *Hidrológiai Közlöny*, 1949/11–12. 321–324.

²⁰ Az atomenergiával megvalósítja a Szovjetunió a természet átalakításának gigantikus tervét. *Magyar Nemzet*, 1949. november 13. 1.

egy hatodikos tankönyv 1953-ban.²¹ 1956-ban a washingtoni szovjet nagykövetség első titkára már arról beszélt egy nyilvános fórumon, hogy a Szovjetunió azt tervezi, hogy „az atomenergia felhasználásával a Csendes-óceán viszonylag meleg vizét átszivattyúznák az Északi-tengerbe, s a Golf-áramlathoz hasonlóan meleg áramlatot idéznének elő”.²²

Az atombomba ledobása megrázta a világot. A háború lezárását követően az atomenergia mégis megkerülhetetlen tényező lett az újjáépítési folyamatokban. Ehhez viszont elengedhetetlen volt a nemzetközi összefogás. 1945-ben az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Kanada közös nyilatkozatban fogalmazta meg az atomenergia globális felügyeletéről szóló javaslatát. Egy évvel később megalakult az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Atomenergia Bizottsága, amelynek célja a katonai célú atomenergia-felhasználás beszüntetése volt.²³ 1953-ban Dwight Eisenhower, az Egyesült Államok elnöke meghirdette az „Atomok a békéért” (Atoms for Peace) programot, amely az atomenergia békés használatba vételét, a katonai célú felhasználás kizárását követelte.²⁴ A rohamosan növekvő villamosenergia-felhasználást a vízenergia és az olcsó szénhidrogének egyre kevésbé fedezték, az energiaigény kielégítésére az atomenergetikai kutatások ígértek megoldást.²⁵ Ezt követően több országban megindult az atomreaktorok tervezése és kivitelezése. A világ első, hálózatra termelő atomerőművét a Szovjetunióban helyezték üzembe 1954-ben, öt évvel a létesítési határozatot követően. A Moszkvától

²¹ MARKOS György–PÉCSI Márton–SZABÓ László: *Földrajz az általános iskolák 6. osztálya számára*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1953.

²² Vasúton Moszkvából New Yorkba. *Szabad Nép*, 1956. május 24. 1.

²³ FÖLDESI Erzsébet–Dr. NAGY Hedvig Éva–Dr. STEFANKA ZSÓLT–GALYAS-SZEPES Zsófia: *50 éves a hazai nukleáris biztosítéki rendszer. Magyarország 50 éve nyújt garanciát a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség számára a nukleáris anyagok békés célú felhasználására, 1972–2022*. Országos Atomenergia Hivatal, Budapest, 2022.

²⁴ Eisenhower elnök az ENSZ Közgyűlése előtt 1953. december 8-án elmondott beszédét lásd: <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech> (Letöltve: 2025. 02. 21.).

²⁵ SZABÓ Benjámín: „Lenni vagy nem lenni?” – a paksi kérdés. *ArchívNet*, 2005/6., https://www.archivnet.hu/gazdasag/lenni_vagy_nem_lenni__a_paksi_kerdes.html (Letöltve: 2025. 01. 03.).

mintegy száz kilométerre található obnyinszki atomerőmű teljesítménye 5 megawatt volt, ami tízezer lakás áramellátását biztosította.²⁶ 1957-ben az ENSZ keretében megkezdte működését a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, amelynek célja a nukleáris biztonság erősítése és az atomenergia biztonságos felhasználásának globális elősegítése.²⁷

A Szovjetunió nemzetközi atomkutatói programja és az atomenergia Magyarországon

A fizikai és az atomfizikai kutatások Magyarországon is az élvonalba tartoztak. A két világháború között már nemcsak a fővárosban, hanem Debrecenben, Pécsen és Szegeden is végeztek kutatásokat.²⁸ A második világháború alatt hazánkban is nagymértékben csökkentek a kutatási lehetőségek, a kísérleti és a gyakorlati fizikai intézetekben kutatóhiány volt. 1950-ben kezdte meg működését a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutatóintézete Csillebércen, azzal a céllal, hogy „az élenjáró szovjet fizika példája nyomán a fizika eszközeivel is segítse hazánkban a szocializmus építését”.²⁹ Itt az 1950-es évek első felében elsősorban alapkutatásokat végeztek, 1956 után jelentek meg az alkalmazott kutatások, valamint a technológiai fejlesztések.³⁰ További kutatóhelyek jöttek létre a Budapesti Műszaki Egyetem, a Debreceni Egyetem Természettudományi Kara, a Pécsi Egyetem, a Soproni és a Miskolci Egyetem tanszékein. És több fővárosi kutatóintézet is létesült, döntően a Központi

²⁶ 60 éves a világ első atomerőműve. *hvg.hu*, 2014. június. 25., https://hvg.hu/kkv/20140625_60_eves_Obnyinszk (Letöltve: 2025. 02. 26.).

²⁷ International Atomic Energy Agency: History. *iaea.hu*, <https://www.iaea.org/about/overview/history> (Letöltve: 2025. 01. 02.).

²⁸ A magyar származású Szilárd Leó volt az, aki 1939-ben először leírta a nukleáris láncreakciót, és ezzel együtt az atombomba működését is.

²⁹ ALEXITS György (szerk.): *Akadémiai Értesítő*, 57. kötet, 481. füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1950. 77.

³⁰ Telephelytörténet. *KFKI.hu*, <https://www.kfki.hu/> (Letöltve: 2025. 02. 28.).

Fizikai Kutatóintézethez kapcsolódva.³¹ Figyelemre méltó, hogy már 1950-ben tartottak atomenergiáról szóló tudományos előadást: a kincsesbányai bauxitbánya háromszáz bányásza számára.³²

1955 januárjában a Szovjetunió atomenergia-kutatási programot hirdetett, amely szakmai, anyagi és infrastrukturális támogatással ösztönözte a partnerországokban folyó atomerőmű-építési munkát. A nagyszabású projekt „az atommag-fizikai kutatások fejlesztését szolgáló tudományos kísérleti telepek létesítésében és az atomerő békés célokra való felhasználásában” nyújtott támogatást, egészen pontosan az „5000 kilowattos teljesítményű kísérleti atommáglyák és elemi részecskegyorsítók tervezését, az ezekhez szükséges berendezések szállítását és megépítését” célozta meg. A projekt továbbá „rendelkezésre bocsátja az atommáglyák és a tudományos kutatómunkálatok céljaira szükséges hasadóanyag-mennyiséget”, eredményei pedig az érintett országok „tudósainak és mérnökeinek lehetőséget nyújtanak, hogy megismerkedjenek a Szovjetunióban az atomerő békés felhasználása terén folyó tudományos kutatómunkálatokkal és a kísérleti atommáglyák munkájával”.³³

Magyarországon is kihívást jelentett, hogy megnőtt a villamosenergia-használat – csak 1950 és 1960 között a háromszorosára emelkedett –, mert a korábbi nyersanyagokkal már nem lehetett az egyre növekvő igényeket kiszolgálni.³⁴ Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy az erőltetett tempójú, iparcentrikus gazdaságpolitikát nem lehet folytatni, mert az ország kevés ásványkincssel rendelkezik, amely nem képes fedezni az ipari szükségleteket. A kormányüléseken időről időre napirendre került az energiaellátás kérdése,³⁵ amelyre a szovjet atomtámogatási program ismeretében az atomenergia kézenfekvő megoldásnak tűnt.

³¹ SÓLYOM Jenő: *Fizika Magyarországon 1945 és 1959 között. A fizikai kutatás és egyetemi oktatás újjászervezése*. Typotex Kiadó, Budapest, 2023.

³² Hírek az országból. *Szabad Nép*, 1950. május 20., 8.

³³ Jó hír az atomról! *Szabad Nép*, 1955. január 18. 1.

³⁴ SZABÓ Benjámin: I. m.

³⁵ CSAPÓ Mária: Épüljön atomerőmű Magyarországon. *ArchívNet*, 2012/1. https://www.archivnet.hu/gazdasag/epuljon_atomeromu_magyarorszagon.html (Letöltve: 2025. 01. 04.).

Szűk egy évvel azután, hogy megkezdte működését a világ első lakossági atomerőműve a Szovjetunióban, Magyarországon már tárgyalások folytak egy atomerőmű kivitelezéséről.³⁶ Egy hónappal a szovjet atomkutatói támogatás bejelentése után a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága már az „atommáglya felállítását végző bizottság” személyi összetételéről tárgyalt.³⁷ Szabó Gergely, a Minisztertanács Titkárságának vezetője február 15-ei előterjesztésében a „kísérleti atomreaktor” építése mellett érvelt, és egyebek mellett kiemelte, hogy ez nemcsak „az energiahelyzetünk távlati problémáira” lenne megoldás, hanem jótékonyan hatna a magyar atomfizikai kutatások előlendítésére, és lehetőséget biztosítana a fiatal fizikusok, vegyészek, mérnökök gyakorlati kiképzésére is. Rögzítette azt is, hogy bár Magyarország nem szerepel a januári kedvezményezett listán, kérni kell a szovjet kormány segítségét.³⁸ Ugyanitt határoztak az Energiaügyi Bizottság felállításáról, és javaslatot tettek annak tagjaira is. Nem sokkal később a PB véglegesítette a szakmai delegáció tagjait.³⁹ A magyar szakemberek 1955 nyarán tanulmányútra mentek a Szovjetunióba. Itt több atomfizikai folyamat figyeltek meg testközelből, sőt kérésükre még olyan speciális uránizotópokat is kaptak, amelyeket később az MTA Központi Fizikai Kutatóintézetében fel tudtak használni a kísérletekben.⁴⁰ Ezt követően állandósultak a kormányközi egyeztetések a magyar atomerőmű megépítéséről, a Minisztertanács pedig az év végén határozott az Országos Atomenergia Bizottság létrehozásáról. A határozat külön kiemelte, hogy mielőbb meg kell kezdeni az atomenergiára történő átállás megszervezését, az engedélyezési

³⁶ A korabeli dokumentumokban keverednek a kifejezések: kísérleti atomreaktorról, hőerőműről, atommáglyáról, atomerőműről írnak, de az előterjesztők kivétel nélkül a szovjet atomtámogatásból való részesülést szeretnék elérni.

³⁷ CSAPÓ Mária: I. m.

³⁸ A kísérleti atomreaktor építéséről (1955. február 15.) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-A-83-b 4046-4085/19554081/1955.

³⁹ CSAPÓ Mária: I. m.

⁴⁰ PAL Lénárd: Ötven éve a KFKI-ban. *Fizikai Szemle*, 2009/3. 81–87.

eljárásoktól kezdve az építési és beruházási munkák megtervezésén át a nyersanyagelőhelyek feltérképezéséig.⁴¹

A szovjet fél nyitott volt a tárgyalásokra: 1956 tavaszán javasolta, hogy a magyar szakemberek tekintsék meg az egyik épülő szovjet erőművet, és felajánlotta, hogy mérnöksapatot küld Magyarországra.⁴² A magyar atomerőmű-projekt tervezését az 1956-os forradalom megszakította, és csak évekkel később lehetett újrakezdeni a diplomáciai egyeztetéseket. Addigra már megvalósult az első, önmagát fenntartó neutron-lánreakció Csillebércen, 1959-ben pedig üzembe helyezték az MTA Központi Fizikai Kutatóintézetében a Budapesti Kutatóreaktort.⁴³ 1961-ben újabb szovjet–magyar tervkonzultáció zajlott az atomerőmű építéséről, de az érdemi egyeztetések csak az 1960-as évek közepétől folytatódtak, döntően magyar kezdeményezésre. Ezek fő motivációja a harmadik és a negyedik ötéves terv energiaipari feladatainak teljesítése volt.⁴⁴ 1966 decemberében írta alá Magyarország és a Szovjetunió a hazai atomerőmű létesítéséről szóló egyezményt, és hamarosan megkezdődött a helyszín kiválasztása is.⁴⁵ 1967 év elején dőlt el, hogy a telepítés helye Paks lesz. A tervek két 400 MW-os egység 1975-ös és 1977-es üzembe helyezéséről szóltak, ám hosszas egyeztetések és számos gazdasági és szakmai nehézség után a Paksi Atomerőmű csak 1982 decemberében kezdte meg a működését.⁴⁶

⁴¹ A Minisztertanács 4621. (XII. 15.) 1955 Mt. sz. határozata az Országos Atomenergia Bizottság létesítéséről.

⁴² CSAPÓ Mária: I. m.

⁴³ PÁL Lénárd: I. m.

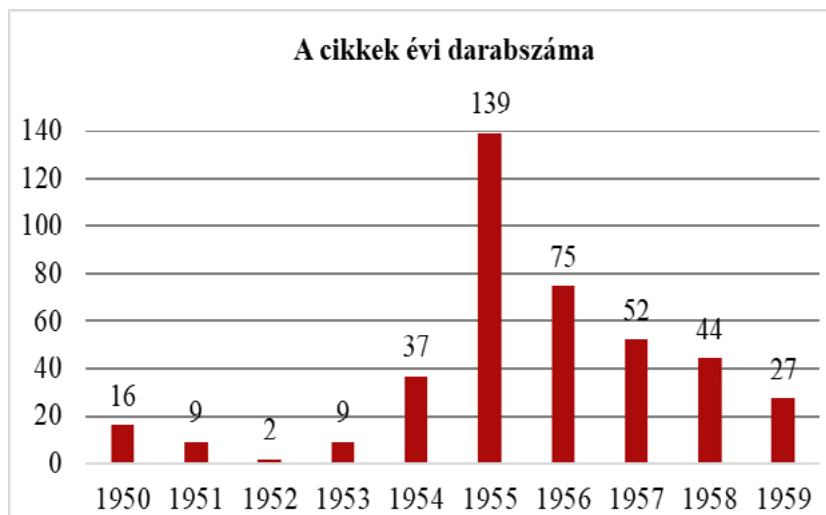
⁴⁴ SIPOS Tamás: Atomerőmű építés: gólhelyzetben a KKV szektor. In: TUKA Ágnes (szerk.): *Változó Európa? Kérdések, kétségek, válaszok*. ID Research Kft.–Publikon Kiadó, Pécs, 2015. 299–315.

⁴⁵ SIPOS Tamás: Az atomerőmű-bővítés térségfejlesztésre gyakorolt hatása. *Közép-Európai Közlemények*, 2012/2. 123–129.

⁴⁶ SZABÓ Benjámin: I. m.

A cikkek eloszlása és a domináns narratívák

A *Szabad Nép* 1950-től 1953-ig átlagosan évi kilenc cikket közölt az atomenergia témájában (lásd az 1. ábrát), és ezekben többnyire a szovjet technológiai eredményeket méltatta. 1954-ben, az első szovjet atomerőmű üzembe helyezése után ugrott meg először az atomenergiáról szóló cikkek száma: ebben az évben átlagosan havonta három ilyen írás született. Az atomenergiával foglalkozó beszámolók terén az 1955-ös év hozott áttörést, amikor megnégyszereződtek a témával kapcsolatos hírek: ebben az évben a párt központi napilapja havonta átlagosan tizenkét cikket közölt, aminek apropója a januárban meghirdetett szovjet atomkutatói támogatás volt. Az évtized második felében a *Szabad Nép*, illetve a *Népszabadság* évente átlagosan ötven cikket tett közzé a témában. Ekkor az atomenergia fogalmát a közönség már széles körben ismerte: számos hazai tudomány-népszerűsítő előadás, rádióműsor és kiadvány jelent meg róla, és egyre több – atomenergiával kapcsolatos – állásfoglalásról, felszólalásról adott hírt a sajtó.

1. ábra. Az atomenergia témájú cikkek évi darabszáma
(Forrás: a szerző saját adatgyűjtése)

Kutatásom során a fenti közleményekben összesen nyolc domináns narratívát azonosítottam. Ezek: 1. az atomenergia békés célú felhasználása; 2. az atomfegyverkezés; 3. a Szovjetunió technológiai fölénye; 4. az atomenergiához kapcsolódó nemzetközi diplomáciai hírek; 5. tudományos víziók az atomenergia használatával kapcsolatban; 6. a szovjet tudományos-technikai segítség méltatása; 7. hazai tudománynépszerűsítő tartalmak; 8. nyilvános hazai felszólalások az atomenergia mellett.

Ezeket az értelmezési kereteket a globális atomenergiával kapcsolatos mérőföldköveket figyelembe véve az alábbi három nagy csoportba soroltam: *diplomáciai kérdések* (szovjet technológiai fölény, az atom békés célú felhasználása és az atomfegyverkezés veszélye), *idilli jövőkép* (szovjet atomkutatási segítség, tudományos víziók) és *atomenergia a mindennapi élet színterein* (tudománynépszerűsítő tartalmak, az atomenergia melletti szakmai, civil és egyházi állásfoglalások).

A következőkben előbb az azonosított narratívákat mutatom be kronologikusan haladva a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* cikkeiből vett idézetek segítségével, majd ismertetem a hiányzó értelmezési kereteket is.

Diplomáciai kérdések: a Szovjetunió technológia fölénye és az amerikai atomfenyegetés

Az atomenergia a háború után is kiemelt témája volt a bipoláris diplomáciának, a magyar sajtó napirendjén az 1940-es évek vége óta szerepelt a szovjet természetátalakítás kapcsán az atomenergia békés felhasználásának lehetősége. A Szovjetunió technológiai fölényét – az akkor a Szovjetunió Kommunisták Pártja Politikai Bizottságának elnökségi tagjaként – Hruscsov már 1950-ben a média napirendjére tűzte:

A Szovjetunió világtörténelmi sikerei fokozott harcra buzdítják a kapitalista világ dolgozóit [...] Ismeretes, hogy országunk birtokában van az atomenergiának, amely a Szovjetunió kezében a béke és a népek biztonságának biztosítója lett.⁴⁷

⁴⁷ A Szovjetunió világtörténelmi sikerei fokozott harcra buzdítják a kapitalista világ dolgozóit. *Szabad Nép*, 1950. március 10. 2.

Sztálin gyakran idézett beszéde is ismert volt a magyar olvasók előtt, aki 1951-ben kijelentette, hogy „a Szovjetunió hajthatatlanul küzd az atombomba betiltásáért és az atomenergiának kizárólag polgári célokra történő felhasználásáért”.⁴⁸ Éppen ezért az 1950-es évek első felében megjelent magyar cikkek is jellemzően a szovjet tudósokat méltatták, akik az atomenergiát „a szocialista társadalom szolgálatába” állítják.⁴⁹ A desztalinizációs politikát és a tudományos-technikai forradalmat követően látványosan megugrott a szovjet propagandaanyagok száma a *Szabad Népb*ben: 1954-ben háromszor, 1955-ben pedig tízszer annyi közlemény jelent meg az atomenergia és a diplomácia témakörében, mint 1953-ban. A korabeli szovjet értelmezés szerint az atomenergiát – az Egyesült Államokkal szemben – a Szovjetunió „az ember javára, az emberi munka megkönnyítésére, az új, boldog élet megteremtésére használja fel”.⁵⁰ Ezt a magyar sajtó is gyakran felidézte, egyes szerzők költői hasonlattal élve illusztrálták a szovjet atomkutatás jelentőségét:

[A Szovjetunió] azért harcol, hogy a természet ott is édesanyja legyen az embernek, ahol azelőtt mostohája volt, hogy a sivatag kenyeret, gyümölcsöt és ruhát adjon az embernek. Azért küzd, hogy az anyagban rejlő erő, az atomenergia az alkotó munkát, az ember boldogságát szolgálja.⁵¹

Amint azt a *Szabad Nép* által idézett szovjet protokollhírek írták:

„[M]a már nincs olyan gép, berendezés, készülék vagy technológiai folyamat, amelyet a szovjet szakemberek és munkások ne tudnának elkészíteni, illetve elvégezni”.⁵²

⁴⁸ A béke üzenete. *Szabad Nép*, 1951. október 27. 1. Az viszont nem került nyilvánosságra, hogy közben hatalmas erőforrásokat mozgósított a minél nagyobb atombomba előállítására.

⁴⁹ A Davidov-terv modellje a mezőgazdasági kiállításon. *Szabad Nép*, 1950. március 5. 10.

⁵⁰ A Legfelső Tanács és az egész szovjet nép teljes erejével támogatja a Béke Híveinek mozgalmát és a stockholmi felhívást. *Szabad Nép*, 1950. június 21. 1.

⁵¹ BOZSÓKI Ferenc: Nekünk a béke tartalmaz életet, munkát, felemelkedést jelent. *Szabad Nép*, 1951. április 8. 1.

⁵² Ünnepi ülés Moszkvában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 35. évfordulója alkalmából. *Szabad Nép*, 1952. november 7. 1.

Mindezek mellett minduntalan megjelent a békés atomkorszak ellenpontja, az atomháború réme is:

És gondolatainkban, képzeletünkben összekapcsolódik a XX. század e roppant erőforrásával a béke, a barátság és a haladás, a nép java, a termelés és a kultúra felvirágzása, a több tudás, a nagyobb jólét, a teljesebb boldogság korának képe. Szörnyű atomkor! Kihűlt világ, kipusztuló emberiség, ez az imperialisták programja. Erre az emberiség azt mondja, hogy: nem! A boldog atomkor, a kizöldült sivatag, az önműködő gyárak, a természet roppant erőin uralkodó és azokat az emberiség javára felhasználó emberek nagyszerű nemzedéke legyen a jövődönk. Ennek a jövőnek a képét vetíti elénk az új szovjet nyilatkozat.⁵³

[A]z emberiség válaszút előtt áll. Az egyik út a népiek békés együttműködésének, az atomenergia békés célokra való felhasználásának útja. A másik út az atomháború útja.⁵⁴

Az évtized közepén rendszeresen megjelenítették a nyugati – mindenekelőtt amerikai – „háborúpárti” politikai és gazdasági vezetést, amelynek ellenpontjaként a Szovjetunió technikai fejlődéséből, gazdasági erejéből származó magabiztosságát mutatták fel:

A Szovjetunió vitathatatlan technikai és gazdasági hatalma, a tudomány és a technika területenkénti eredményei kijózanító hatással vannak.⁵⁵

Bármennyire áskálódnak és készülődnek is ellenünk az imperializmus fenevadjai, soha olyan biztonsággal és nyugalommal nem tekintettünk a jövőbe, mint most.⁵⁶

Az események alakulása arra mutat, hogy a kapitalista államok [...] elvesztették minden előnyüket és az elmaradtak helyzetébe kerültek. Kénytelenek ezt már amerikai részről is elismerni!⁵⁷

⁵³ Jó hír az atomról! *Szabad Nép*, 1955. január 18. 1.

⁵⁴ Az élet mellett, a halál ellen foglaljanak állást! *Szabad Nép*, 1955. január 12. 3.

⁵⁵ Ünnepi gyászülés Moszkvában V. I. Lenin emlékezetére. *Szabad Nép*, 1954. január 22. 3.

⁵⁶ A munkásosztály harci ünnepén. *Szabad Nép*, 1955. május 1. 1.

⁵⁷ ZADOR Márton: Mi gátolja az atomenergia békés célú felhasználását az Egyesült Államokban? *Szabad Nép*, 1955. augusztus 3. 4.

Kell-e meggyőzőbb bizonyíték a szakmai színvonal és a szocialista öntudat növekedésére, mint az, hogy a Szovjetunióban tavaly 900 000 találmányt, újítást és észszerűsítést valósítottak meg az iparban, az építőiparban és a közlekedésben!⁵⁸

A Szovjetunió tudományos vezetői szerepe az 1950-es években mindvégig a propaganda fontos eleme maradt, és ezért ez a magyar sajtóban is időről időre megjelent, ám az évtized közepén új téma került napirendre. 1954-től egyre több cikk szólt a június 27-én megnyílt, a világon az első polgári felhasználásra termelő szovjet atomerőműről. Ezek a cikkek idilli képet festettek az atomenergiáról. Nem hiányoztak az új korszak beköszöntét méltató szavak: „Az atomenergia előállítását a társadalom fejlődésének olyan nagy jelentőségű történelmi eseményével hasonlíthatjuk össze, mint a tűz birtokbavétele.”⁵⁹ Egy német tudósra hivatkozva a *Szabad Nép* azt is megfogalmazta, hogy: „Ezzel elmentésben az amerikai tudósok elszörnyedve látják, hogy kutatómunkájuk eredménye az élet és a kultúra megsemmisítésére irányul.”⁶⁰ Vagyis azt a fajta érvelést is felhasználták, amely az eltérő társadalmi berendezkedésű világokban mutatkozó hasonló jelenségeket, törekvéseket gyökeresen eltérő előjellel értékelte.

Figyelemre méltó, hogy az 1953-ban meghirdetett amerikai „Atomok a békéért” program nem jelent meg a magyar nyilvánosságban a diplomáciai narratívák között. A *Szabad Nép* ugyan szemlélte december 10-én az amerikai elnök két nappal korábbi, ENSZ-közgyűlésen tartott beszédét, ám annak címét („Atomok a békéért”) nem közölte.⁶¹ Két héttel ezután közzétett egy szovjet kormánynyilatkozatot, de ebben sem nevezték meg az amerikai programot, vagyis a magyar olvasó számára nem derült ki ennek tartalma és jelentősége. Ezzel szemben egyértelműen megjelent a Szovjetunió állásfoglalása. A nyilatkozat szerint az amerikai

⁵⁸ A szovjet emberek ez évi munkájának eredménye. *Szabad Nép*, 1955. január 23. 3.

⁵⁹ Az atomenergia az emberiség szolgálatában. *Szabad Nép*, 1954. július 10. 4.

⁶⁰ „A Szovjetunió megalapozta az atomenergia új korszakának kezdetét.” Német tudós nyilatkozata. *Szabad Nép*, 1954. július 12. 3.

⁶¹ Eisenhower, az Amerikai Egyesült Államok elnökének beszéde az ENSZ közgyűlése előtt. *Szabad Nép*, 1953. december 10. 4.

atomprogram megtévesztő propagandakampány, amely a felszínen a békét hirdeti, ám valójában továbbra is lehetővé teszi, sőt támogatja az atomfegyverkezést.⁶² Ez az ellenpropaganda – magától értetődő módon – megszabta a magyar nyilvánosságban is az amerikai atomprogramról szóló domináns sajtónarratívát. Eisenhower rádióbeszédét idézve például a TASZSZ megállapította, hogy:

[A]z Egyesült Államok, megkerülve ezt a világ közvéleményét érdeklő fő kérdést, megpróbálja elaltatni a világ közvéleményének figyelmét: azt a csalóka látszatot akarja kelteni, mintha az atomenergia békés célokra való felhasználására törekednék, holott valójában folytatja a fokozott atomfegyverkezési hajsztát és az atomháborúra irányuló előkészületeket.⁶³

A beszédes „Atomok a békéért” jelmondat egészen 1955-ig nem szerepelt a magyar sajtóban. A propaganda működését jól illusztrálja, hogy a Szovjetunióban szerkesztett, magyar nyelven is kiadott *Új Idő* című kiadványban írták le ezt először. A cikket V. S. Jemeljanov szovjet MTA-professzor jegyezte, aki propaganda-hadjáratról írt, és a *Statist* angol folyóiratot idézve az amerikai politikával szembeni bizalmatlanságra hívta fel a figyelmet:

A világ „semlegeskedő” erőit, hogy az Egyesült Államok nemcsak mérhetetlen erejű nagyhatalom, amely szuperbombákkal halálra ijesztgeti a világot, hanem jóindulatú óriás is, amely meg akarja osztani vívmányait más országokkal [...]⁶⁴

Azt látjuk tehát, hogy az évtized közepén szilárdult meg a propagandában a „két út” értelmezési keret, amely szembe állítja egymással a „szocialista” és a „nyugati” atomot – az előbbi az építés, az utóbbi a pusztítás metaforája lesz. Innentől kezdve a magyar sajtó is ezt az álláspontot kezdte hangoztatni. A hidegháborús szembenállás a tudósok ábrázolásában is azonnal

⁶² A szovjet kormány nyilatkozata Eisenhowernek, az Egyesült Államok elnökének december 8-i beszédével kapcsolatban. *Szabad Nép*, 1953. december 22. 1.

⁶³ Eisenhower rádióbeszéde az atomenergia kérdéséről. *Szabad Nép*, 1954. szeptember 9. 3.

⁶⁴ V. S. JELEMJANOV: Az atomenergia felhasználásának két útja. *Új Idő*, 1955. június 1. 8.

megjelent: a szovjetek a béke harcosaiként, az amerikaiak pedig az emberiség ellenségeként jelentek meg:

Az atomenergiát, az emberiségnek talán legnagyobb eddigi vívmányát, bűnös kezek háborús célok érdekében használták fel. A szovjet emberek, a szovjet tudósok ugyanakkor azon fáradoznak – hogy korunk e vívmányát teljes egészében az emberiség szolgálatába állítsák.⁶⁵

Bár idővel megkezdődtek a nemzetközi egyeztetések, a Szovjetunió folyamatosan kétkedésének adott hangot, és baljós képet festett az Egyesült Államok szándékairól. A lap által idézett egyik szovjet beszédben az amerikaiakat a „keresztes hadjárat dühödő apostolaihoz” hasonlították, akik „a népek leigázására és kiirtására, [...] a világ civilizálójának megsemmisítésére” törekednek.⁶⁶

Az amerikai atomfenyegetésről kialakított vízió a későbbiekben sem változott. A Szovjetunió határozott álláspontját a *Szabad Nép* is rendre közvetítette:

[A] Szovjetunió szükségesnek tartja olyan nemzetközi egyezmény megkötését, amely biztosítaná az atomenergiák háborús célokra való felhasználásának megakadályozását és csupán békés célokra való felhasználását tenné lehetővé.⁶⁷

Szorgalmazták továbbá egy „hatékony nemzetközi ellenőrzés létesítését egy ellenőrző szerv útján”.⁶⁸ Azt is kiemelték, hogy amennyiben „[a]z Egyesült Államok nem hajlandó elfogadni a Szovjetunió javaslatát: vállaljanak ünnepélyes és feltétlen kötelezettséget, hogy nem használják az atom- és hidrogénfegyvert, sem más tömegpusztító fegyvert”.⁶⁹

⁶⁵ BACSÓ János: A gyógyító atom. *Szabad Nép*, 1955. február 17. 4.

⁶⁶ Ünnepi gyászülés Moszkvában V. I. Lenin emlékezetére. *Szabad Nép*, 1954. január 22. 3.

⁶⁷ Visinszkij elvtárs beszéde az ENSZ közgyűlés teljes ülésén. *Szabad Nép*, 1954. október 3. 3.

⁶⁸ Jóakaratra van szükség ahhoz, hogy megtaláljuk a megoldást. *Szabad Nép*, 1954. október 26. 3.

⁶⁹ Eisenhower rádióbeszéde az atomenergia kérdéséről. I. m.

És bár a szovjet fél mindvégig a békét és a kompromisszumkészséget hangsúlyozta, kijelentette azt is:

„[M]agától értetődik, hogy addig, amíg az Amerikai Egyesült Államok nem mond le az atom- és hidrogénfegyver használatáról, a Szovjetunió kénytelen tartani ilyen fegyvert, hogy szükség esetén ne álljon fegyvertelenül.”⁷⁰

Idilli jövőkép: a szovjet atomkutatói segítség és egy jobb élet ígérete

Az 1950-es években az atomenergia olyan tudományos szenzációként jelent meg a *Szabad Nép* hasábjain, amely számos problémára megoldást kínált: „békés célokra, a gazdasági élet fejlesztésére, a néptömegek jólétének emelésére”,⁷¹ „új mederbe téríti a folyókat [...] hatalmas csatornákkal termőföldre varázsolja a homoksivatagot, amely új növény- és állatfajtákat teremt, amely kiirtja a járványokat, amely a népet, az életet szolgálja”.⁷² Amikor az évtized közepén felerősödött az atomenergiával kapcsolatban a szovjet–amerikai szembenállás, nemcsak a diplomáciai témájú propagandaanyagok sokasodtak meg, hanem az idilli világképet festő cikkek is. Ezekben a késő sztálini megalomán természetátalakító tervekhez képest már visszafogottabb formában, de még az évtized közepén is szenzációként és univerzális áttörésként mutatták be az atomenergia által ígért fejlődést. Jellemző volt az is, hogy az atomenergiához utópisztikus jóslatokat fűztek, és szinte minden emberi nehézség megoldását várták tőle:

A Szovjetunió atompolitikája a kis urániummagban rejlő óriási energia felszabadítását a legszebb emberi célok szolgálatába állítja.⁷³

A rádióaktív izotópok segítségével kezelhetik az orvosok a rákos és egyéb rosszindulatú daganatokat, sőt ezeket a betegségeket

⁷⁰ Ünnepi ülés Varsóban a népi Lengyelország fennállásának 10. évfordulója alkalmából. *Szabad Nép*, 1954. július 23. 4.

⁷¹ Hírek a Szovjetunióról. A kapitalizmus számára elérhetetlen ütemben fejlődik a Szovjetunió villamosenergia-termelése. *Szabad Nép*, 1951. január 21. 8.

⁷² Üdvözljük a 125 éves Magyar Tudományos Akadémiát! *Szabad Nép*, 1950. november 26. 1–2.

⁷³ KOMOR Imre: Esztelenek kórusa. *Szabad Nép*, 1955. január 17. 3.

meg is előzhetik majd. Az életnek szinte minden területén soha nem ismert lehetőségeket nyújt majd az atomenergia: az emberi tudás az atomenergia segítségével forró- és hideg-égővi területeket tehet termővé, öntözhet a tenger vizével, forradalmasíthatja a közlekedést, korszerűsítheti a kohászatot.⁷⁴

Ezek mellett 1955-ben megjelent egy másik fontos téma, a januárban meghirdetett szovjet atomkutatási segítség is, amelyre májustól kezdve Magyarország is jogosulttá vált. Ezt a hírt a lap kitörő lelkesedéssel fogadta, és a későbbiekben is rendszeresen a Magyar Népköztársaság lekötelezettségéről és hálájáról tudósított:

S éppen most, a májusi ünnep küszöbén érkezett hozzánk a hír, hogy a Szovjetunió segítséget nyújt a Magyar Népköztársaságnak az atomerő békés felhasználását célzó tudományos kutatómunka fejlesztésében, s a közeljövőben megkezdődnek a tárgyalások a megfelelő megállapodások megkötéséről. Nem kevesebbet mond ez, mint azt, hogy korszakunk legújabb s legnagyobb technikai vívmányának, az atomenergiának békés célokra való felhasználásába a Szovjetunió nagylelkűsége révén immár a mi hazánk, a mi népünk, a mi tudósaink, szakembereink is be fognak kapcsolódni. Tiszta szívvel kiáltjuk ezen a május elsején: „Éljen és viruljon a magyar és szovjet nép megbonthatatlan, örök barátsága!”⁷⁵

A magyar nép, a Magyar Népköztársaság kormánya őszinte hállával és nagy lelkesedéssel fogadta a Szovjetunió kormányának azt az elhatározását, hogy más országok mellett, a Magyar Népköztársaságnak is segítséget nyújt az atomerő békés felhasználását célzó kutatásokban és átadja e téren szerzett élenjáró, gazdag tapasztalatait. [...] Ez a nagylelkű segítség újabb nagyszerű lehetőséget ad hazánk fejlődéséhez, mert elősegíti, hogy országunk az atomerőben rejlő hatalmas energiát a közeljövőben népgazdasága gyorsütemű fejlesztésére, népe jólétének növelésére hasznosítsa.⁷⁶

⁷⁴ BALÁZS Mihály: Az Atomenergia kiállításon. *Szabad Nép*, 1955. február 24. 1.

⁷⁵ A munkásosztály harci ünnepén. *Szabad Nép*, 1955. május 1.

⁷⁶ A Magyar Népköztársaság kormányának levele a Szovjetunió Minisztertanácsához. *Szabad Nép*, 1955. május 4. 1.

Számos ország, közöttük a mi hazánk is, felbecsülhetetlen értékű tudományos és műszaki segítséget kap a Szovjetuniótól, hogy fejleszthesse atomfizikai kutatásait.⁷⁷

Az atomenergia magyar használata is a felhőtlen jövő képét vetítette elő:

Az atomenergia felszabadítása a tudomány egyik legnagyobb felfedezése, óriási erőforráshoz juttatja a világot. Ennek az erőnek a birtokában rendkívüli alkotásokra képes az emberiség. Az atomenergia békés felhasználása hatalmas távlatokat nyit meg az ipar és a mezőgazdaság, a közlekedés, a közszükségleti cikkek termelésének fejlődése előtt.⁷⁸

Az atomkutatási támogatás elfogadása alkalmat adott arra is, hogy Magyarországot mint a szovjet atomenergia-fejlesztések haszonélvezőjét és a Szovjetunió partnerét mutassa be:

A Szovjetunió azért küzd, hogy az atomenergia a haladás hatalmas erejévé váljék, az anyagi javak bőségének megteremtését segítse. Ez a politika az egész emberiség vágyait, reményeit fejezi ki. Ezt a nemes és messze tekintő politikát híven követte és követi a mi hazánk is, s a jövőben is mindent megtesz a béke erőinek megszilárdítása, növelése érdekében.⁷⁹

A becsületes emberek mindenütt a világon szembeszállnak az atomháború megszállottjaival és a Szovjetunió programjára szavaznak, amely a béke, az emberi haladás szolgálatába állítja az atomenergiát.⁸⁰

A Szovjetunió az ember üdvét szolgáló atomtudományok igazi hazája, ahol ez a nagyszerű tudomány a kommunizmus építésének ügyét lendíti előre.⁸¹

Az MDP Központi Vezetőségének 1955. novemberi ülésén téma volt a magyar ipar elmaradottsága, és hogy jelentős mértékű fejlesztésre szorul. Mint utólag tudjuk, ennek legfőbb oka a Sztálin

⁷⁷ Az atomkorszak útján. *Szabad Nép*, 1955. július 7. 1.

⁷⁸ A baráti segítség nagyszerű példája, *Szabad Nép*, 1955. május 5. 3.

⁷⁹ A szovjet emberek ez évi munkájának eredménye. *Szabad Nép*, 1955. január 23. 5.

⁸⁰ A magyar asszonyok síkra szállnak a békéért. *Szabad Nép*, 1955. május 8. 3.

⁸¹ Az atomkorszak útján. *Szabad Nép*, 1955. július 7. 1.

által képviselt, hatalmas ívű, erőltetett fejlesztés volt, amelyet itthon Rákosi 1950-tól az első öt éves terv keretein belül tervezett megvalósítani.⁸² Ennek része volt az erőforrás-hiányos ország vas- és acélipari fejlesztése, a mezőgazdaság és a természet mesterséges átalakítása, valamint a „szocialista városok” kiépítése.

A *Szabad Nép* hosszú vezércikkben számolt be erről a KV-ülésről, és idézte Mekis Józsefet, a minisztertanács elnökhelyettesét, aki beszédében kiemelte, hogy:

Az elért eredmények ellenére meg kell állapítanunk, hogy az elmúlt évek során országunkban az ipar műszaki színvonalának fejlődése a termelés mennyiségi növekedése mögött háttérbe szorult. Ez az elmaradás különösen megengedhetetlen a tudomány és a technika fejlődésének jelenlegi szakaszában, amikor egy új tudományos technikai és ipari forradalom kezdődött meg világszerte.⁸³

Beszéde végén pedig több pontba szedve ismertette a szovjet atomkutatói támogatás tartalmát és az 1957-re tervezett első magyar atomerőmű kapcsán nyilvánosságra hozható részleteket. Azt látjuk, hogy Mekis itt egyértelműen a szovjet tudományos-technikai forradalomra (TTF) utalt – amelynek része az atomenergia felhasználása –, amely fontos referencia lesz a későbbiekben is, hiszen innentől kezdve ez lesz a keleti blokk megújulásának záloga a Nyugattal folytatott „versenyben”. A TTF ekkor került be először a magyar nyilvánosság napirendjébe.⁸⁴

Az iparfejlesztés és az egyes szektorok elmaradottsága évekig központi téma maradt Magyarországon, és ez kiváló alapot biztosított a szovjet atompropaganda számára. Az ötvenes évek közepétől kezdve egyre több szakértői megszólalást közölt a *Népszabadság*. Itt már hazai szakemberek is állást foglaltak az atomenergiával kapcsolatban – nevüket vállalva, tudományos

⁸² BORVENDÉG Zsuzsanna–PALASIK Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.

⁸³ MEKIS József: Ipari termelésünk megjavításának és műszaki színvonala emelésének feladatai. *Szabad Nép*, 1955. november 14. 1.

⁸⁴ SOMOGYVÁRI Lajos–POLYÁK Zsuzsanna: A „tudományos-technikai forradalom” diskurzusai a magyar neveléstudományban. *Múltunk*, 2022/3. 111–131. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2022.3.4>.

hitelességet adva hozzászólásaiknak. 1959-ben Jánossy Lajos fizikus, az MTA akadémikusa is a magyar ipar fejlesztésének szükségességét hangsúlyozta. Ő úgy érvelt, hogy az atomerőmű-építés országos kihívás, „hosszú és nehéz út”, ezért kellő körültekintéssel kell hozzálátni. Jelezte azt is, hogy mindenekelőtt speciális mérnökökre, szakképzett személyzetre, megfelelő műszerekre és berendezésekre van szükség.⁸⁵ Lévai András energetikai mérnök később azt hangsúlyozta, hogy „[a] feladatokra való felkészülést [...] határozottan és célratörő módon el kell kezdeni, és ennek a felkészülésnek ki kell terjednie az oktatás, tudományos kutatás, tervezés, az ipar szerteágazó területeire”.⁸⁶

A magyar szakemberek szintén azt a kettős mércét alkalmazták, amely a szovjet galaxis nukleáris politikájának a békés fejlődést, míg a nyugati országokénak agresszív szándékot tulajdonított. Megszólalásaikban visszacsengenek a szovjet propaganda szóképei. Csákány György, az Országos Kardiológiai Intézet röntgenosztályának vezetője például megjegyezte a radioaktív sugárméréssel kapcsolatos cikkében, hogy:

Világosan kell látni tehát, hogy nem az atomenergia felszabadítása kapcsán jelentkező sugárzás fenyegeti elsősorban életünket és egészségünket, azt megfékezik majd a szakemberek, hanem a nukleáris fegyverekkel hadonászó imperialista, militarista agresszorok, őket csak a béke összefogott erői, a népek fékezhetik meg.⁸⁷

Fogarasi Béla akadémikus is erre utalt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése elé tárt vitaindítójában az atomenergiáról értekezett:

[A] társadalmi haladást, a béke, az emberi jólét ügyét szolgálhatja és szolgálja is, ha e felfedezést a szocializmus erői hasznosítják, de ugyanakkor a tudományos felfedezések és technikai

⁸⁵ JÁNOSSEY Lajos: Az atomenergia perspektívája Magyarországon. *Népszabadság*, 1957. december 25. 6.

⁸⁶ DR. LÉVAI András: Távlati erőműépítési programunk és energiagazdálkodásunk. *Népszabadság*, 1959. június 23. 3.

⁸⁷ DR. CSAKÁNY György: Sugárártalom – sugárvédelem. *Népszabadság*, 1959. november 12. 7.

alkalmazások az imperialisták kezében a háború, a pusztítása rombolás eszközeivé is válhatnak.⁸⁸

Novobátzky Károly akadémikus líraibb eszközökkel, de ugyanezt fejezte ki:

Ha a világ népei azt fogják vallani, hogy az imperialista háború egy szinten áll a közönséges gyilkossággal és a bűnöst készek ki-rekeszteni az emberi közösségből, akkor ez az erkölcsi álláspont lesz az a gránitbástya, mely előtt megszegyenülten torpan meg az erőszak.⁸⁹

Atomenergia a mindennapi élet színterein: tudománynpszerűsítés, a lakosság és az atom

Az 1950-es évek második felében jelentek meg az atomenergiáról szórakoztatva információt átadó, tudománynpszerűsítő kezdeményezések Magyarországon. Ezek között voltak szakmai előadások, konferenciák, tanulmányok, kiállítások és rendezvények, valamint a Magyar Rádióban elhangzott beszélgetések. A sajtóban megjelent közlemények fizikusoktól, sőt atomkutatást végző szakemberektől származtak, vagyis ezek is tudományos kontextusban szerepeltek – mintegy legitimálták a központi a propagandát.

A párt központi lapjában fokozatosan megjelentek a hazai szakemberek atomenergiát értelmező, elemző cikkei is. Öveges József neves fizikaprofesszor a következőket írta az atomenergiáról:

Látható, hogy az atom energiaipari felhasználása terén viharos gyorsaságú fellendülés előtt állunk. A dolgozók összefogása, a béketábor ereje az atomenergiát soha nem sejtett jólét alapjává teheti az egész világon.⁹⁰

⁸⁸ A Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése elé. *Népszabadság*, 1957. december 15. 3.

⁸⁹ Új aranykor vagy végpusztulás. *Népszabadság*, 1957. június 9. 5.

⁹⁰ ÖVEGES József: Hogyan működik az atomerőmű? *Szabad Nép*, 1955. január 30. 6.

Később ugyanő több részletes leírást közölt a szovjet atomerőmű technikájáról.⁹¹ A *Szabad Nép* 1955-ben saját cikksorozatot is indított *Az atomkorszak megszületése* címmel, amelyben a vonatkozó politikai és tudományos eredményeket ismertette az olvasókkal. Somogyi Antal, a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutatóintézetének tudományos munkatársa pedig ezt írta:

Nemcsak új, hatalmas energiamennyiséget juttatott az emberiségnek, hanem olyan eszközök birtokába is jutottunk, mely a tudomány és technika minden ágában lökészerűen érezteti hatását.⁹²

Somogyi egy későbbi cikkében részletes tájékoztatást nyújtott a Magyarországra tervezett atommáglya szerepéről és működési mechanizmusáról is⁹³ – ez lesz majd az 1959-ben Csillebércen megnyílt Budapesti Kutatóreaktor, amely építését 1956-ban kezdték el kormánydöntés alapján. Simonyi Károly professzor egy genfi szakmai konferenciáról írt beszámolójában azt hangsúlyozta, hogy az atomenergia előállítási költsége alig haladja meg a villamos- vagy a szélenergiáét. Mint mondta: „[A] reaktorok üzembiztonsága is igen nagy, és akkor sem történik különösebb szerencsétlenség, ha a szabályozó berendezés elromlik.”⁹⁴

1954-től kezdve országsszerte megjelentek az atomenergia témájú programok és szemináriumok. A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat több rendezvényt szervezett: 1954 februárjában indult *A tudomány a népért* című sorozat, 1955 márciusában kétrészes szakmai beszélgetést tartottak a Központi Fizikai Kutatóintézet munkatársaival

⁹¹ ÖVEGES József: A szovjet atom-villanytelep technikája. *Szabad Nép*, 1955. augusztus 20. 4.

⁹² SOMOGYI Antal: Mit várhatunk az atomenergiától? *Szabad Nép*, 1955. augusztus 20. 4.

⁹³ SOMOGYI Antal: A magyar atommáglya. *Szabad Nép*, 1955. szeptember 25. 5.

⁹⁴ Az atomenergia békés felhasználása. A magyar küldöttség beszámolója a genfi konferenciáról. *Szabad Nép*, 1955. szeptember 27. 8. Az 1986-os csernobili atomkatasztrófa óta tudjuk, hogy a Szovjetunióban egyik leggyakrabban használt RBMK-típusú atomerőművekre ez hatványozottan nem igaz – a szerző.

a Magyar–Szovjet Társaság nagytermében. 1957-ben szovjet szervezésű, az Országos Béketanáccsal közösen megrendezett Atomenergia Kiállítás nyílt az *Atomenergia a béke szolgálatában* címmel a Technika Házában. 1958-ban a szűkebb szakma képviselői számára az Országos Atomenergia Bizottság izotóppalkalmazási szakbizottsága és a Természettudományi Egyesületek Szövetsége kétnapos szakmai konferenciát szervezett a radioaktív izotópok hazai felhasználásáról. A Demokratikus Ifjúsági Világszövetség 1959-ben japán diákokkal szervezett eszmecsere-t Magyarországon. Ezekről beszámolt a *Szabad Nép*, illetve a *Népszabadság*. Csak úgy, mint az 1957-es év két legnagyobb szovjet tudományos-technikai sikeréről: a Szputnyik–1 műhold pályára állításáról,⁹⁵ valamint a Lenin névre keresztelt atommeghajtású jégtörő hajó vízre bocsátásáról.⁹⁶

1955 őszén a Magyar Rádió *Rádióegyetem* című műsorában többrészes atomenergia-sorozatot indított, amelynek utolsó adásában szakemberek válaszoltak a hallgatók kérdéseire. Mindezek hírét a *Szabad Nép* rendszeresen közzétette. Ezek mellett hirt adott azoknak a magyar atomfizikus szakembereknek hazai és nemzetközi konferenciaszerepléséről is, akik megosztották az ott szerzett tapasztalataikat az olvasóval. A lap beszámolt az atomenergiával foglalkozó tudományos szakkönyvek, folyóiratok és kiadványok (*Új Idő, Társadalmi Szemle, Közgazdasági Szemle, Anyag- és Adatszolgáltatás, Népevelő Zsebkönyv*) megjelenéséről is.

Mindezek hatására az „atomenergia” kifejezés szinte észrevétlenül bekerült a magyar közbeszédbe, és a közönség egyre több információt tudott meg erről a – békésnek és lenyűgözőnek bemutatott – technológiáról. Ezt mutatja az is, hogy idővel bővült a szórakoztatva tájékoztató műfajok köre, és egyre hétköznapiabb színtereken is megjelent az atomenergia. A *Népszabadság* 1958-as karácsonyi lapszámában például a *Gyermekeknek karácsonyra* című rovat *A leghatalmasabb atomerőmű* című történettel kezdődött, amelyben Öveges József professzor azt magyarázta

⁹⁵ Világszerte megfigyelték a szovjet mesterséges holdat. *Népszabadság*, 1957. október 6. 1.

⁹⁶ A Szovjetunió vízre bocsátotta a világelső atommeghajtású jégtörő hajóját. *Népszabadság*, 1957. december 7. 1.

el a fiatal olvasóknak, hogy a Nap felfogható egy olyan atomerőműként, amely minden egyes ember számára fejenként 100 000 lőerőnyi erőmű-kapacitással dolgozik a Föld akkor 2,8 milliárdra becsült lakosságát figyelembe véve (lásd az 1. képet).⁹⁷

1. kép. A Népszabadság 1958-as karácsonyi számának gyerekvrovata, részlet.

Jól illusztrálja, hogy a téma a mindennapok részévé vált, hogy 1959-ben a lap keresztretjvényének egyik kérdése az volt, hogyan nevezik az atomfizikában azt a folyamatot, amely közvetlen előidézője az atomenergia felszabadulásának.⁹⁸ Úgy tűnt, hogy az atomenergia a gyerekeket is foglalkoztatta. Az egyik propagandaanyag szerint az Eötvös Gimnáziumban heves vita alakult ki a diákok között arról, hogy helyes-e a történelem szakkörön az atomenergiáról beszélni. A diákok végül egyetértettek abban, hogy „nemcsak az a történelem, ami benne van már a tankönyvekben, hanem az is, amit ezekben az években és hónapokban átélünk és véghez viszünk”.⁹⁹ 1959-ben a Népszabadság fényképes cikkben mutatta be az olvasóknak az éppen tízéves Mészáros Gábort, aki – mint írták – „szereti a sportot, érdekl az űrrepülés, az elektromosság és az atomenergia”.¹⁰⁰

Az 1950-es évek második felében az atomenergia nemcsak a mindennapi élet témái közé gyűrűzött be, hanem a propaganda

⁹⁷ Népszabadság, 1958. december 25. 26.

⁹⁸ Népszabadság, 1959. május 31. 12.

⁹⁹ Az Eötvös Gimnázium diákjai és a történelem. Szabad Nép, 1955. február 24. 4.

¹⁰⁰ Népszabadság, 1959. augusztus 20. 8.

a lakosságot is aktivizálta, vagy legalábbis a sajtó ezt a képet mutatta. 1955-től kezdve a *Népszabadság* rendszeresen közölt laikus felszólalásokat az atomenergia békés célú felhasználása mellett. Ezek hol kisebb, hol nagyobb közönség előtt zajlottak, de közös volt bennük, hogy határozott fellépést szorgalmaztak. Ezekben a propagandaanyagokban egyedi kezdeményezések jelentek meg, amelyek a központi narratívát erősítették, és azt a célt szolgálták, hogy a lakosság még közelebb érezze magához a témát:

Bácsi Béla zirci pedagógus például 12 nagy méretű tablót készített, amelyeken népszerű formában ismerteti az atomenergia békés felhasználásának lehetőségeit s az atomháború szörnyű következményeit.¹⁰¹

Hétfőn reggel tiltakozó röpgyűlést tartottak az Ikarus-gyár asszonyai. Követeljük, hogy az atomenergiát világszerte békés célokra használják fel. Minden erőnkkel támogatjuk a Szovjetuniónak az atomfegyverek mielőbbi betiltásáért folytatott harcát!¹⁰²

A *Népszabadság* gyakran számolt be olyan felszólalásokról is, amelyeken különféle szakszervezetek, szövetségek és vállalatok képviselői beszéltek békekonferenciákon, békekongresszusokon. Ezeket a megrendezett, a Szovjetunió atomprogramját éltető propagandabeszédeket a lap lakossági megmozdulásként ábrázolta, azt a képet festve ezzel, hogy a magyar társadalomban minden szintéren konszenzus van az atomkérdésben, és a lakosság számos területen magához ragadja a kezdeményezést, és hangot ad véleményének:

Az Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalat dolgozói [...] követelik az atomfegyverek gyártásának betiltását és azt, hogy a Szovjetunió javaslata alapján használják fel békés célokra az atomenergiát. [...] Az aláírásgyűjtés a gyárban mindennap más-más üzembrészben folyik, s e napon az illető részleg dolgozói békeórséget tartanak.¹⁰³

¹⁰¹ Készül az ország a IV. békekongresszusra. *Szabad Nép*, 1955. január 28. 2.

¹⁰² Tiltakozó röpgyűlés az Ikarusban. *Népszabadság*, 1957. május 21. 1.

¹⁰³ Békeórség a szegedi üzemekben. *Szabad Nép*, 1955. január 26. 2.

Március 8-án, a megalakulásának tizedik évfordulóját most ünneplő Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség 140 millió tagja nevében szól [Vass Istvánné] a nőkhöz: [...] Követeljük, hogy az atomenergiát a haladás, az emberiség jóléte érdekében használják fel.¹⁰⁴

Tiltakozó táviratot küldött a Béketanácsához a debreceni MÁV Járműjavító békebizottsága, a ceglédi Mélyfűró Vállalat, a Debreceni Ruhagyár üzemi kollektívája. Ugyancsak a robbantások betiltása és az atomenergia békés felhasználása érdekében emelték fel szavukat a Petőfi Nyomda dolgozói, a Salgótarjáni Táncsics Mihály közgazdasági technikum és általános leánygimnázium tanári kara és egész tanulóifjúsága. A dombóvári Rákóczi Termelőségveteket megyei békeaktíva találkozót javasol az atomkérdésben.¹⁰⁵

A politikai és szakmai szervezetek állásfoglalásait is gyakran idézte a lap:

A KISZ-szervezet tagjainak kezdeményezésére a Műszaki Egyetem oktatói és hallgatói tiltakozó felhívást írnak alá, melyben követelik az atom- és hidrogénbomba-robbantási kísérletek betiltását.¹⁰⁶

A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének tiltakozása a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek ellen.¹⁰⁷

A békepapi mozgalom küldetésének megfelelően különféle egyházi képviselők is rendre felszólaltak, hogy az atomenergia polgári felhasználása mellett érveljenek:

Baranya megye katolikus papjai választmányi ülésükről a Béke Világtanácsnak levelet küldtek, amelyben csatlakoznak az atomenergia békés felhasználásáért, az atomfegyverek eltiltásáért folyó küzdelemhez.¹⁰⁸

¹⁰⁴ A magyar asszonyok teljes erejükkel részt vesznek a békéért folytatott harcban. *Szabad Nép*, 1955. március 9. 4.

¹⁰⁵ Az egész emberiség sorsáról, létéről van szó! *Népszabadság*, 1957. május 22. 1.

¹⁰⁶ Aláírásgyűjtési mozgalom indult a Műszaki Egyetemen a nukleáris kísérletek ellen. *Népszabadság*, 1957. május 23. 3.

¹⁰⁷ A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének tiltakozása a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek ellen. *Népszabadság*, 1957. június 15. 1.

¹⁰⁸ Békemozgalomunk nagy seregszemléje előtt. *Szabad Nép*, 1955. február 23. 1.

A magyarországi protestáns egyházak vezetői és teológiai tanárai a tömegpusztító fegyverek alkalmazása elleni tiltakozás jegyében közös békeülést tartottak a Budapesti Református Teológiai Akadémia dísztermében.¹⁰⁹

A budapesti békeértekezleten megjelentek a váci és esztergomi egyházmegyék papjai [...] Támogatják a leszerelés ügyét, a katonai tömbök felszámolását, a nagyhatalmak tárgyalását, az atomfegyverek eltiltását és a kísérleti robbantások azonnali megszüntetését, az atomenergia békés célokra való felhasználását.¹¹⁰

Hiányzó narratívák

A fenti tartalomelemzésből kirajzolódik, hogy melyek voltak az atomenergiával kapcsolatban leggyakrabban megjelent narratívák a *Szabad Népb*ben, illetve a *Népszabadság*ban, az 1950-es években. Figyelemre méltó, hogy legalább három lehetséges értelmezési keret hiányzott a magyar nyilvános szférából.

Teljes egészében kimaradtak az atomenergia lehetséges veszélyeiről szóló anyagok. Nem került a sajtó napirendjére az a kérdés, hogy a nukleáris energia használata során keletkező radioaktív sugárzás veszélyes lehet a lakosság életére. Az atomenergia békés célú felhasználása kapcsán az újságírók és a szakemberek olyan idilli képet tártak az olvasók elé, amely teljes mértékben figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy az atomenergia nem körültekintő alkalmazása súlyos katasztrófákat idézhet elő. Az atomenergia veszélytelen és mindenki számára elérhető erőforrásként jelent meg, és nem esett szó arról, hogy ez egy nagy szakmai körültekintést igénylő technológia, amely szakképzett mérnököket és kiszolgáló személyzetet igényel, illetve számos olyan megoldandó kérdést vet fel, mint a biztonságos felhasználás feltételei, az erőműben dolgozók védelme vagy a lehetséges egészségügyi kockázatok mértéke. Pedig Hiroshima után világos volt az atomenergia pusztító hatása, és ismert volt, hogy a radioaktív sugárzás veszélyes. És ez időnként a korabeli hírekben is előkerült,

¹⁰⁹ Protestáns egyházi vezetők tiltakozása a tömegpusztító fegyverek alkalmazása ellen. *Népszabadság*, 1957. május 26. 12.

¹¹⁰ Támogatjuk a kormányt a magyar nép jólétére irányuló törekvésében, a béke előmozdításában. *Népszabadság*, 1958. január 16. 9.

bár egyáltalán nem volt hangsúlyos, inkább csak félmondatok utaltak rá. Például már 1946-ban a *Szabad Népb*en megjelent atomkutatásokról szóló szakmai beszámolóban is elhangzott egy feltételezett erőmű építésével kapcsolatban az, hogy: „a veszélyes radioaktív sugárzás ellen nagy betonfalakkal kell védekezni”.¹¹¹ De az 1955-ös szovjet atomautóról szóló – *Népszavában* megjelent – beszámoló is világosan fogalmaz ezzel kapcsolatban:

A szovjet tudósok sikerrel megoldották azt a problémát, hogy az autó utasai védve legyenek a veszélyes Gamma-sugarak és neutronok ellen. Sikerült előállítaniuk olyan különleges fémötvözetet, amely könnyű, viszont elnyeli és teljesen leköti a halálos sugarakat.¹¹²

Ugyanígy jelzi – és teszi jelentéktelenné – a technológiában rejlő veszélyeket az atommozdony megépítését fejtegető *Népszabadság*-cikk 1958-ban: több centiméter vastag acéllemezburkolattal kell biztosítani a „sugárvédelmet”.¹¹³

Ehhez kapcsolódóan fontos megjegyezni, hogy mialatt a sajtóban egyre nagyobb hangsúllyal szerepelt a szovjet propagandát követve az atomfegyverkezés leállítása és a világbéke előmozdítása, a háttérben más dinamikák érvényesültek. Az 1954 májusában kötött kölcsönös katonai együttműködés, a Varsói Szerződés (Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés) híre nem került be a sajtóba. A közönség azzal sem volt tisztában, hogy milyen fegyverkezési, hadiipar-fejlesztési és katonapolitikai döntések születtek, pedig 1954-től kezdve rendszeresek voltak a szovjet–magyar honvédelmi miniszteri tárgyalások.¹¹⁴ 1956 nyarán például háromhetes összevont harcászati gyakorlat zajlott Magyarországon, amelynek része volt a tö-

¹¹¹ DR. VERMES Miklós: Atomkutatások Magyarországon. *Szabad Népb*, 1946. november 17. 6.

¹¹² Szovjet ATOM-autó. *Népszava*, 1955. március 31. 4.

¹¹³ Lesz-e atomenergiával hajtott mozdony? *Népszabadság*, 1958. február 11. 9.

¹¹⁴ GERMUSKA Pál: *Vörös arzenál*. 1956-os Intézet–Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.

megpusztító fegyverek hadműveleti alkalmazása.¹¹⁵ Nemzetközi szinten pedig azt látjuk, hogy az átfogó atomcsendszerződés (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty) 1996-os aláírásáig az Egyesült Államok több mint ezer, a Szovjetunió pedig több mint hétszáz nukleáris kísérletet hajtott végre.¹¹⁶

Nem kerültek be a narratívák közé a környezetvédelmi szempontok sem, így az olvasók nem kaptak tájékoztatást arról, hogy ez a technológia mekkora ökológiai lábnyommal jár, miként és hol valósul meg a nukleáris hulladék tárolása, és milyen környezetvédelmi szempontok merülnek fel ezzel kapcsolatban. Az 1950-es években a környezetvédelem még nem volt hangsúlyos téma a közbeszédben, ugyanakkor az bizonyos, hogy a szakpolitikusok előtt nem volt ismeretlen a kérdés. A Szovjetunióban már 1917 előtt voltak olyan jogszabályok, amelyek kimondottan a természet védelméről és annak megőrzéséről szóltak. Már ekkor külön szabályozás volt érvényben az ásványkincsekre, az erdőkre, a vizekre, a vadvilágra és a bányászatra vonatkozóan. 1949-ben a szovjet Minisztertanács rendeletben szabályozta az ipari termelés során keletkező légszennyező anyagok kibocsáthatóságának szintjét, valamint létrehozták az Állami Egészségügyi Felügyeleti Osztályt is.¹¹⁷ Ezzel egy időben a nagy ívű sztálini természetátalakítás, a fegyverkezés, valamint az atomenergetikai kutatások előrehaladtával a környezetvédelem a háttérbe szorult. Magyarország ezzel ellentétben az 1950-es évektől kezdve fokozatosan nyitott a környezetvédelmi kérdésekre, a szakemberek az 1960-as években pedig egyre több – tervezhetőbb, mérhetőbb, kiszámíthatóbb – nyugati környezetvédelmi megol-

¹¹⁵ OKVÁTH Imre: A magyar hadsereg háborús haditervei 1948–1962. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2006/1. 34–53.

¹¹⁶ Egészen pontosan az Egyesült Államok 1032 tesztet hajtott végre 1945 és 1992 között, a Szovjetunió pedig 715 tesztet végzett 1949 és 1990 között. Ending Nuclear Testing. *UN.org*, <https://www.un.org/en/observances/end-nuclear-tests-day/history> (Letöltve: 2025. 03. 04.).

¹¹⁷ Tatiana R. ZAHARCHENKO: Environmental Policy in the Soviet Union. *Environ Environmental Law and Policy Journal*, 1990/14. 3–6.

dást vettek át.¹¹⁸ Mindezekre az irányított nyilvánosságban az atompropaganda árnyékot vetett.

Végezetül nem szerepelt a sajtóban a szovjetunióbeli Majak Termelési Egyesülésben éppen ekkoriban történt atomkatasztrófa híre sem, amely a Nemzetközi Nukleáris és Radiológiai Esemény skála szerint máig a világ harmadik legsúlyosabb környezeti terheléssel járó atomerőmű-balesete volt.¹¹⁹ Az 1957. szeptember 29-ei tragédiát emberi gondatlanság okozta: mintegy nyolcvantonnányi nem megfelelően tárolt radioaktív hulladék egy ponton túlmelegedett, és hatalmas robbanást okozott.¹²⁰ A radioaktív szennyeződés több mint húszezer négyzetkilométernyi területet árasztott el, és mai napig mérhető a szintje. A katasztrófát a szovjet pártvezetés eltitkolta, arról csak harminckét évvel később, 1989-ben számolhatott be a sajtó.

Összegzés és következtetések

A *Szabad Nép*, illetve a *Népszabadság* 1950-es években megjelent cikkeiben az atomenergiához két domináns értelmezési keret társult. A negatív hangvételű narratívák a második világháborús atomfegyverkezésre emlékeztették az olvasókat, valamint a globális fenyegetettséget jelezték, amelyben a szovjet–amerikai szembenállás volt a meghatározó elbeszélés. Olyan borús, veszéllyel teli világhépet vetítettek előre, amelyben a Nyugat agresszív magatartása az emberiség pusztulásával riogatott. A szóhasználatban az atomhoz olyan negatív konnotációjú fogal-

¹¹⁸ Viktor PÁL–Leonardo Valenzuela PEREZ: Toward Socialist Environmentalism? Scientists and Environmental Change in Modern Hungary. *Environment and History*, 2021/2. 310–334. DOI: <https://doi.org/10.3197/ge.2021.140204>.

¹¹⁹ A 6. szintű nukleáris katasztrófaként besorolt eseményt csak két nukleáris baleset múlta felül, az 1986-os csernobili, illetve a 2011-es fukusimai erőmű-baleset. INES-skála. Forrás: https://www.haea.gov.hu/web/v3/oahportal.nsf/web?openagent&menu=02&submenu=2_6_1 (Letöltve: 2025. 01. 04.).

¹²⁰ PERGER András: Szigorúan ellenőrzött titkolózás – Majak atomkatasztrófa máig kísért. *Greenpeace.hu*, 2020. szeptember 29. Forrás: <https://www.greenpeace.org/hungary/blog/7554/szigoruan-ellenorzott-titkolozas-a-majaki-atomkatasztrofa-maig-kisert/> (Letöltve: 2025. 01. 04.).

makat csatoltak, mint a „bomba”, a „háború” és a „fegyver”. Ezek az évtized első felében – a hidegháború legintenzívebb szakaszában – határozták meg a diskurzust. Ezekben a narratívákban a nyugati atomfenyegetést, az atomháború rémét ugyanakkor az esetek többségében ellenpontoszta a Szovjetunió – és a békétábor – egysége, amely olyan erőként mutatkozott meg, amely az atomháború veszélyét is képes elhárítani.

Az 1954-től kezdődő politikai enyhülés és a tudományos-technikai forradalom „meghirdetése” változást hozott az atomnarratíva alakulásában is. Ettől kedve az atom békés célú felhasználása köré szerveződött a központi narratíva. Az atom lett az a hívószó, amely segítségével a Szovjetunió a békét hirdető szocialista tábor képét nyomatékosította. Ettől kezdve az atomenergiához pozitív értelmezési keretek társultak, amelyek a prosperitást és az idilli világ eljövételét hirdették. Ezekben a modernizáció, a technológiai fejlődés volt hangsúlyos, amelyet egyértelműen a szovjet tudományos eredményekhez kötöttek. A pozitív értelmezési keretben az atomhoz az „energia” szó kapcsolódott, amely a dinamikus változást, a mindennapi élet gyökeres átalakulását, a korábbi problémák megoldását jelölte. Az atomenergia nemcsak újszerű technológiaként jelent meg, hanem olyan elérhető eszközként is, amely globálisan képes megoldani az emberiség számos problémáját. A szovjet atomtechnológia „felsőbbrendűsége” és „világra szóló teljesítménye” mellett az évtized közepétől kezdve – az atomkutatási támogatásban való részvételünk miatt – domináns üzenet volt a magyar nyilvánosságban a magyar nép hálája és lekötelezettsége is. Bár a *Népszabadságban* megjelentek az atommal kapcsolatos nyugati eredmények (mint például az 1953-as amerikai békeprogram vagy az első atom-tengeralattjáró 1954-es vízre bocsátása) és a nemzetközi atomenergetikai tanácskozásokról (mint például az 1957-es Pugwash-konferenciáról, az ENSZ-közgyűlésekről, a Nemzetközi Atomenergia Hivatal értekezleteiről) szóló beszámolók, ám ezek mindvégig kis súllyal kerültek a nyilvánosság elé.

Egy új találmány vagy technológia megjelenését gyakran nagy társadalmi optimizmus fogadja, hiszen az emberek reménykedve tekintenek ezekre, és az élet számos területén várnak radi-

kális változást tőlük. Erre apellált a korabeli propaganda: a technooptimizmus képét tárta az olvasók elé, és beemelte a nyilvánosságba az atom kifejezést, hogy elvonja a figyelmet az atomfegyverkezésről. Egy napilap elemzésén keresztül is világosan kirajzolódott az, hogy alig tíz évvel a Hirosimát és Nagaszakit ért és a világot megrengető atomtámadást követően egy teljesen új, a korábbi ismereteknek és tapasztalatoknak ellentmondó értelmezési keret jelent meg Magyarországon. A tudatos szovjet narratívaválasztás hatására az 1950-es évek magyar nyilvánosságában már egyértelműen elkülönült egymástól a „jó” és a „rossz” atom képe. A kezdeti „kis urániummagban rejlő óriási energia” fogalma egyre kézzelfoghatóbbá vált, ahogy megjelentek a tudomány-népszerűsítő kiadványok, előadások, újságcikkek és rádióműsorok. A szovjet-kommunista sajtómodell keretei között az atomenergia lépésről lépésre gyűrűzött be a mindennapi élet színtereibe, a pozitív előjelű atompropaganda megjelent az iskolától a szakszervezeteken és egyházi csoportokon át a karácsonyi meséig. A tömegpusztító fegyver rövid idő alatt az emberiség boldogulását szolgáló eszközzé szelídült a korabeli médiában – mialatt a háttérben továbbra is folytak az atomfegyverkezési műveletek.

Ebben a kutatásban azt tártam fel, hogy a párt első számú lapja hogyan vette át és tűzte napirendre az atomenergia témáját. Jelen keretek között csak arra volt lehetőségem, hogy bemutassam a nagy narratívákat és ezek időbeli alakulását, és felhívjam a figyelmet arra, hogy milyen témák hiányoztak a napilap hasábjairól. Tendenciákat tudtam feltárni, amelyek informativak a magyar nyilvánosság legszigorúbban irányított szegmenséről, és közvetve a szovjet atompropaganda tartalmáról. Ugyanakkor azonban jelen kutatás nem adhat teljes képet arról, hogy a magyar közönség milyen más információhoz juthatott kisebb elérési, szűkebb célközönséggel rendelkező vagy hosszabb hírciklussal dolgozó médiumokból – mert a desztalinizációs politika hatására a magyar média már árnyaltabban működött az 1950-es évek második felében.